

UDK: 1.4.6.45.421

Muyassarxon ACHILDIYEVA,
Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: muyassar1903@gmail.com

Farg'ona davlat universiteti dotsenti T.Shokirov taqrizi ostida

KATTA ASHULA – AN'ANA VA ZAMONAVIYLIK

Аннотация

Ushbu maqolada o'zbek musiqa san'atida alohida ahamiyat kasb etadigan musiqiy janr katta ashula borasida qimmatli fikr va mulohazalar aks etadi. Shuningdek, katta ashulaning mazmun mohiyati, tarixiy rivoji, musiqa san'atimizdagi o'rni va mavqeyi xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Katta ashula, "patnis ashula", milliy ruh, ustoz-shogird an'anasi, maqom.

KATTA АШУЛА – ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Аннотация

В данной статье собраны ценные мысли и мнения о катта ашуле – музыкальном жанре, имеющем особое значение в узбекской музыке. Также речь пойдет о значении, историческом развитии, месте и положении катта ашулы в нашем музыкальном искусстве.

Ключевые слова: Катта ашула, «песня патниса», национальный дух, традиция учитель-ученик, макам.

KATTA ASHULA – TRADITIONS AND MODERNITY

Annotation

This article contains valuable thoughts and opinions about katta ashula – a musical genre that has a special significance in Uzbek music. It will also discuss the meaning, historical development, place and position of katta ashula in our musical art.

Key words: Katta ashula, "patnis song", national spirit, teacher-student tradition, makam.

Kirish. Barcha millatning o'zligini ko'rsatadigan urf-odatlar, rasm-rusumlari, an'analar bo'ladi. Ayniqsa milliylik ruhini madaniyat sohasi, xususan san'at keng ochib beradi. O'zbek halqining madaniyati, birgina ashulachilik an'analari, an'anaviy xonandalarning mahorati orqali bu millatning san'atini, naqadar yuksakligini, boy san'atligini, o'tmish zamonlardan buyon oltin merosga ega ekanligini anglash qiyin emas. Davlatimiz mustaqilligini qo'lga kiritgandan boshlab urf-odatlarimiz, milliy an'ana va qadriyatlarimiz qayta tiklanib ularni hayotga qayta tadbiiq etishga katta imkoniyatlar berildi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Madaniyat, ayniqsa musiqa sohasida ham izlanish, o'rganish uchun imkoniyati eshiklari ochildi. Mumtoz musiqamiz hisoblanmish maqomlarimiz, ashulachilik sohasiga katta e'tibor berilmoqda. Ijrochilik san'atining eng murakkab sohalaridan biri xonandalikdir. Xonandalik uchun musiqa bilan birgalikda she'riyat ham katta ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa buni an'anaviy xonandalik, hofizlikda ko'rish mumkin. "Xonandalik san'ati – doimo milliy jarayon, o'tmish an'anasiga, zamon ruhiyati va albatta taraqqiyot omili bilan bir safda bo'lib kelgan. Bunga yaqqol misol sifatida allomalar Al-Farobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy, Najmiddin Kavkabi, Zaynulobiddin Husayniy, Abdurahmon Jomiy, Darvesh Ali Changiylarning yaratgan risolalarini faxr bilan tilga olish mumkin"[1].

Farg'ona vodiysi qadimdan o'zbek an'anaviy yo'llariga musiqa madaniyatimizning boy xazinasiga ega desak adashmagan bo'lamiz. Ana shu xazinadagi yorqin javohir – bu katta ashuladir.

Natijalar. Katta ashula Farg'ona vodiysida shakllanib asrlar davomida rivojlanib, avlodlardan avlodga, ustozdan shogirdga, otadan o'g'ilga o'tib bizning davrimizgacha yetib kelgan og'zaki an'anadagi professional musiqa san'atining to'la qonli asl janri hisoblanadi. Bu janr haqida ilmiy nazariy tadqiqotlar olib brogan san'atshunoslik fanlari doktori, professor, atoqli musiqashunos olim Rustam Abdullayevdir. Olim o'z ishida Farg'ona vodiysi – jumladan Marg'ilon – Yozyovon, Farg'ona, Quvasoy, Andijon, Baliqchi, Qo'qon – Beshariq, Namangan shaharlarida katta ashulachi deb nom taratgan hofizlarning ijodini alohida o'rganib chiqish bilan bir qatorda, bu janrning musiqiy jihatlarini ochib beradi.

Katta ashula o'z diapazonining kattaligi (uch oktavaga yaqin), yuqori pardalarda va keng nafasda ijro etilishi o'ziga xos murakkab ijro uslubida ekanligi, ohang rivojining ko'lamligiga qaramasdan kuy asosining rechitativsimonligi hamda metro ritmik erkinligi bilan ajralib turadi. Katta ashula og'zaki an'anadagi o'zbek professional musiqasida qo'shiq janri bo'lib, o'ziga xos ohangi va she'riy tili va ijrochilik uslubiga ega.

Ularni erkin emotsional, kuy rivojlanishining dinamikligi, musiqiy vositalarning ekspressiv va lokallik xosdir. Ushbu janrni musiqashunoslar – hattoki, ijrochilar yaxlit ifodalaganda uni turli tomonlarini belgilab berishgan. Ba'zilar uning shakli jihatdan masshtabiga urg'u bergan bo'lsa, musiqashunos Rustam Abdullayev o'zining tadqiqotida katta ashula haqida Qo'qonlik A.Boboyev, M.Yusupov hamda Farg'onadagi S.Hoshimov, S.Azizov bilan bo'lgan suhbatlarda ko'plab ijrochilar shu janrning o'ziga xos uslublari, kelib chiqishi tarixi va ustozlari, qolaversa halq orasida hozirgi kungacha mavjud va mashhur bo'lib kelayotgan patnis va patnisaki yo'llarini yaratib bergan.

O'z vaqtida "patnisaki ashula" qadimdan nomlangan degan fikrlar bor edi, lekin bu fikrlar noto'g'ri. Chunki "patnis" so'zi rus tilida "padnos" so'zidan olingan holda XIX asrda shunday nomlana boshlagan. Yuqorida keltirilgan nomlari bilan bir qatorda Qo'qon va uning atrofidagi qishloqlarda "patnisaki yalla", "likobi Ushshoq", "likobi Chorgoh" deb nomlangan Qo'qon ashulalari "haqqoniy ashula" nomini olgan.

Bunday deyilishiga sabab uni cholg'u so'zi jo'rligisiz, qo'lga patnis yoki likobcha ushlagan holda aytilishidir. Patnis yordamida hofizlar o'zlari uchun o'ziga xos tembr uslubiy fan, yengil usul, qandaydir darajada tovushni boshqarib turish, ayniqsa avj qismida ovoz yo'nalisini o'zgartirishga hamda uni silkitish orqali ovozni to'qinlantirib, qochirimlar qilishga erishadilar. Farg'ona va Marg'ilonda katta ashula ijrochilarini patnisaki ashulachi deb ham atashgan.

Muhokama. Katta ashulaning tarixiy rivojlanishi va kelib chiqish davri o'tmish zamonlarga borib taqaladi. Musiqashunos Rustam Abdullayev o'zining "Katta ashula" nomli maqolasida shunday yo'zadi, "katta ashula janrini paydo bo'lishi qachon va qay tarzda shakllanganligi haqidagi savollarga javob berish

majmuasidagi Dugoh maqomida tarkibiy cholg'u kuy va ashula yo'llari "Muxammasi Chorgoh", "Talqini Chorgoh", "Savti Chorgoh" shular jumlasidandir.

1985-yili Ibrohimjon Isoqov va Musajon Oripov bu asar bilan Amerika diyorida gastrol safarida bo'lganlar. Sobiq Ittifoq yillari oxiridan boshlab 1898-1995-yillar orasida katta ashula janrida biroz to'xtalish bo'lgan. Lekin san'atning bu bebaho janriga alohida e'tibor berilib, katta ashulaning boshqa yangi davomchilari chiqdilar.

Shular jumlasidan Marg'ilonlik "Chorgoh" guruhi qatnashchilari Turdiali Sharipov, Qoravoy Qodirov, Nuriddin Mamajonov va Rustamjon Otaboyevlar "Yovvoyi Chorgoh" katta ashulasi respublika ko'rik tanlovida mahorat bilan ijro etishib, oliy sovringa ega bo'lib kelishmoqda. Hozirda katta ashula janrini davomchilari, jonkuyarlari shu "Chorgoh" guruhi qatnashchilari hisoblanadi.

"Chorgoh" nomidagi katta ashulachilar dastasining tuzilganiga 12-13 yil bo'ldi. Bu dasta 2001-yili Andijon shahrida ustozlar Odiljon Yusupov va Fattohhon Mamadaliyev xotirasiga bag'ishlagan katta ashulachilar ko'rik tanlovida "Yovvoyi Chorgoh" va "So'rmay-san" katta ashulalarni ijro etib faxrli 2-o'rinni egallashgan. 2004-yil Marg'ilon shahrida Jo'raxon Sultonov va Ma'murjon Uzoqov xotirasiga bag'ishlangan tanlovda "e'zoz etdingiz" katta ashula bilan, 2006-yil Urganch shahrida Hojixon Boltayev xotirasiga bag'ishlangan tanlovda

Xoliq g'azali "So'rmay-san" katta ashulasi bilan faxrli 1-o'ringa sazovor bo'lishgan.

Xulosa. Shuningdek, Farg'ona vodiysining Andijon, Namangan, Marg'ilon, Qo'qon hududlarida o'zbek musiqa merosimizning eng qadimiy ildizi, san'atimizning asl boyligi katta ashula janri keng rivojlangan. Buni Marg'ilon shahrida tashkil qilingan "Chorgoh" katta ashulachilar guruhining faoliyatidan bilish mumkin. Qolaversa, ustozlar xotirasiga bag'ishlab o'tkazilayotgan ko'rik tanlovlardan, bu katta ashula janriga qay darajada e'tibor berilayotganidan dalolat beradi. Katta ashula janri ayniqsa "Yovvoyi Chorgoh" katta ashulasi o'lmas shoh asardir. Shunday ekan "Yovvoyi Chorgoh" katta ashula janri va uning ijrochilik yo'llari xalqimiz orasida badiiy merosimizning noyob durdonasi sifatida yashayveradi. Boltaboy hofiz Rajabov, Mamatbuva Sattorov, Jo'raxon Sultonov, Ma'murjon Uzoqov, Rasulqori Mamadaliyev kabi ustoz hofizlar yaratib ketgan maktab o'zbek milliy san'atining xazinasidir. Bulardan har biri o'z uslubiga ega bo'lib, nafaqat Marg'ilon-Qo'qon maktabi, balki, Farg'ona-Toshkent an'anaviy ijro yo'lining asoschisi bunyod etgan va ushlab turgan ustunlari edilar. O'ylaymizki ustozlarning bu ulug'vor maktabini davomchilari, "Chorgoh" katta ashulachilar guruhi ijrochilari o'sib kelayotgan yosh avlod vakillariga ushbu janr borasida chinakam ma'noda ijodiy maktab bo'lib xizmat qilishiga ishonch bildiramiz.

ADABIYOTLAR

1. Zokirov A. "Hofizlar silsilasi" T.2006 magistrlik dissertatsiyasi 4-s.
2. Абдуллаев Р. «Жанр катта ашула и его носители» (Монография), Ташкент.: 1988 г.
3. Abdullayev R.. O'zbek mumtoz musiqasi. Toshkent.: 2007 y.
4. Абдуллаев Р.. Катта ашула. (мақола). Ўзбекистон санъати. Тошкент 1989 й.
5. Абдуллаев Р.. Шедевры культурного наследия. Мозийдан садо. 1(45) Тошкент.: 2010 й.
6. «Музыка народов Азии и Африки» выпуск V Москва.:1978 г.
7. "Shashmaqom saboqlari" II kitob, Toshkent.: 2005 y.
8. Matyayubov O.. "Maqomot" Toshkent.: 2004 y.
9. Matyayubov O.. Og'zaki an'anadagi professionol muzika asoslariga kirish. Toshkent.: 1983 y.
10. Zokirov A. "Hofizlar silsilasi". (Magistrlik dissertatsiyasi) Toshkent.: 2006 g.
11. Mannopov S.. "So'nmas navolar" (ommabop badiiy risola):. 2002 y.
12. Audio yozuv M.Tojiboyev bilan bo'lgan suhbat. T.: 2007 y.
13. Andijon san'ati fidoyilari. Toshkent.:2018 y.
14. Odilov A. O'zbek xalq cholg'ularida ijrochilik tarixi. Toshkent.:1995 y.
15. O'Rta Osiyoda An'anaviy Ijro: Farg'ona Hofizlari. Tushuntirish So'zlari:San'atshunoslik Kandidati R.Abdullayevniki. Gost 5289-80, (Mono) M30 48513 007. (2 Plastinka), Tashkentskiy Zavod Im. M.T.Tashmuhammedova, 1986 G.
16. Keksa San'at Ustalari:Jo'raxon Sultonov. Gost 5289-80, (Mono) M30 46735 001 46735, 46736 Tashkentskiy Zavod Im. M.T.Tashmuhammedova, 1986 G.
17. Keksa San'at Ustalari: Ma'murjon Uzoqov. Gost 5289-80, (Mono) M30 41 223, 41224 Tashkentskiy Zavod Im. M.T.Tashmuhammedova, 1982 G.
18. O'zbek Xalqi Muzika Merosidan: Katta Ashula. Gost 5289-80, (Mono) M30 45093002, 45094 Tashkentskiy Zavod Im. M.T.Tashmuhammedova, 1983 G. (1956-1983 Yil Yozuvlari).